



OLIV TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI TASHKIL ETISHNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Xushvaqtova Nilufar Xasan qizi

Turon Universiteti 1- kurs magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ta'lim sifatini boshqarish muammosining dolzarbligi jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar, davlatning ta'lim siyosatidagi o'zgarishlar bilan ham bog'liqligi haqida fikr yuritiladi. Ta'lim sifatini falsafiy va ijtimoiy-iqtisodiy tahlil qilishning muammoli va ko'p qirrali ta'lim tizimini o'rganishni, mas'ul sub'ektlarni - oliy ta'limning manfaatdor tomonlarini aniqlashni, ularning qoniqish darajasini va ushbu ta'rifga asoslanib, universitet faoliyatining strategiyasini nazarda tutadi.*

Kalit so'zlar: *Ta'lim muassasalari, oliy ta'lim, xalqaro reyting, ta'lim sifati, tizimli yondashuv, ta'lim qonunchiligi.*

Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligini ta'minlash malakali ta'lim menejerlariga bevosita bog'liq. O'zbekistonda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlarning mazmun-mohiyati, birinchi navbatda, iqtisodiyotimizning barcha tarmoqlarini jadal suratlar bilan izchil rivojlantirishdan iborat. Bu vazifani muvaffaqiyatli amalga oshirishda tarmoqlar uchun chuqur bilim va amaliy ko'nikmalarga ega salohiyatli yosh kadrlarni tayyorlash alohida o'rin egallaydi. Ushbu maqsad - inson kapitalini yuksaltirish O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining eng muhim, uzviy qismlaridan biridir. Bu yo'lda oliy ta'lim tizimini har tomonlama rivojlantirish, uni malakali va amaliy tajribaga ega bo'lgan shijoatkor mutaxassislar bilan ta'minlashga qaratilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirilmoqda. Amalga oshirilayotgan tizimli chora-tadbirlar natijasida oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi, huquqiy-me'yoriy, metodik ta'minoti bosqichma-bosqich mustahkamlanib bormoqda.



O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida “davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish, davlat xizmatining tashkiliy-huquqiy asoslarini rivojlantirish, jamoatchilik nazorati mexanizmlarini amalda tatbiq etish, jamoatchilik nazoratini amalga oshirishning zamonaviy shakllarini rivojlantirish, ijtimoiy sheriklikning samarasini oshirish kabi yo‘nalishlar belgilangan bo‘lib, bu o‘z navbatida, mazkur jarayonni tadqiq etish va tahliliy yo‘nalishga ega bo‘lgan pedagogik tizim sifatida ko‘rib chiqishda oliy ta‘lim muassasalarida ta‘lim-tarbiya jarayonini tashkil etish muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta‘lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroriga asosan oliy ta‘lim tashkilotlari o‘rtasida sog‘lom raqobat muhitini yaratish, ta‘lim sifatini yanada yuqori bosqichga olib chiqish va ularni xalqaro reytinglarga kirishiga har tomonlama ko‘maklashish maqsadida Ta‘lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan so‘nggi uch yilda oliy ta‘lim muassasalarining Milliy reytingi e‘lon qilinib borilmoqda. Oliy ta‘lim standartlarimiz ilg‘or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirilmoqda. Har yili OTMning reytingi o‘rganilib chiqib, OAV shaffoflik va oshkorolik bilan xalqqa taqdim etilmoqda. Bu oliygohlar o‘rtasida raqobot muhitining shakllanishiga sabab bo‘ldi. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida»gi Qonuniga muvofiq “ta‘lim – ta‘lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko‘nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta‘lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko‘nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon” deb tushuniladi. Shu bilan birga ushbu qonunda ta‘lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari – ta‘lim oluvchilar, voyaga yetmagan ta‘lim oluvchilarning ota-onalari yoki boshqa qonuniy vakillari, pedagog xodimlar va ularning vakillari hisoblanishi qayd etilgan. Ta‘kidlash joizki, ta‘lim sohasidagi boshqaruvning mahalliy va xorijiy nazariyasi va metodologiyasida ushbu sohaning asosiy jihatlariga nisbatan yagona terminologik apparat shakllanmagan, bu esa oliy ta‘lim muassasasini boshqarish tizimining ishlash muammolarini to‘liq o‘rganishni qiyinlashtiradi. Ta‘lim muassasalari sharoitida boshqaruvning o‘ziga xos xususiyatlari quyidagicha:



- sub’ekt va ob’ekt o’rtasidagi munosabatlarning o’ziga xosligi: boshqarish ob’ekti va sub’ekt bir vaqtning o’zida;
- Otm nisbati normalangan va normalanmagan ishchi soat; – Otm mehnat xususiyati, rag’batlantirish;
- Oliy ta’lim muassasasining ichki va tashqi muhitining dinamikasi;

Oliy ta’lim muassasasi boshqaruviga tizimli yondashuvdagi asosiy tushuncha «tizim» atamasidir. Tizimni bir qator o’ziga xos xususiyatlarga ega bo’lgan hodisa, jarayon yoki ob’ekt sifatida ko’rib chiqish mumkinligini ta’kidlash o’rinli ko’rinadi. Tadqiqotchilarning ishlarini tahlil qilish kelajakdagi ishlarda hisobga olinadigan tizimlarning o’ziga xos xususiyatlarini aniqlaydigan quyidagilarni aniqlashga imkon berdi: - tizim o’zaro bog’liq va o’zaro bog’liq qismlar to’plamidir. Tizimni tarkibiy qismlar, ularning aloqalarini o’rnatish asosida tavsiflash mumkin. Tizimning xatti-harakati uning elementlarining xatti-harakatlari va xususiyatlari bilan belgilanadi; - tizimlar paydo bo’ladigan, ajralmas bo’lib, butun xususiyatlarining ularning tarkibiy elementlari xususiyatlarining yig’indisiga qisqartirilmasligi, shuningdek, integratsiyaning so’nggi fazilatlarining paydo bo’lishi bilan tavsiflanadi; - tizim elementlari xilma-xilligi bilan ajralib turadi, har bir element o’z funksiyalari va tuzilishiga ega bo’lsa, tizim ham bo’lishi mumkin; - tizimlar tashqi omillar ta’siriga munosabat bildirganda sifatli aniqlik va xususiyatlarni saqlab qoladi, bu uning barqarorligini ta’minlashga imkon beradi; - tizimni alohida ko’rib chiqishda tashqi muhit ta’siridan cheklash mumkin bo’lsa, uni izolyatsiya qilingan ob’ekt sifatida ham ko’rib chiqish mumkin; - tizim ma’lum bir muhitda mavjud bo’lgan va rivojlanayotgan, atrof-muhitga ta’sir ko’rsatadigan ob’ektiv haqiqatning bir qismi sifatida ishlaydi. - tizim ierarxiya bilan tavsiflanadi, chunki u tizimostining tarkibiy qismidir; - tizimlar rivojlanish darajasida farq qiladi; - tizimlar ichki tashkil etilgan hodisadir; - tizimlar barqaror. Yuqorida ta’kidlab o’tilganidek, bu tizimli yondashuv



oliy ta'lim muassasalarini boshqarish uchun zarur shartdir. Iqtisodiyotda tizimli yondashuv tizim tahlili metodologiyasidan foydalangan holda o'rganilayotgan ob'ektlarni umuman o'rganishning murakkab jarayoni sifatida qaraladi. Oliy ta'lim muassasalarini boshqarishga tizimli yondashuv barcha munosabatlar to'plamini hisobga olishga, shuningdek, har bir elementning ta'lim tizimlari tarkibiy qismlarining umumiy ishlashidagi o'rni va joyini aniqlashga, shuningdek, umuman tizimning ta'sir xususiyatlarini aniqlashga imkon beradi. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish murakkab boshqaruv vazifasidir. Oliy ta'limni modernizatsiya qilishning asosiy boshqaruv prinsipi oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil etish va oliy ta'lim muassasalarining eng yuqori samaradorligiga erishish uchun asos sifatida sifat menejmenti tizimini yaratishdir. Ta'lim tizimini isloh qilish uni tarkibiy qayta qurish, ma'muriy boshqaruv usullarini mustahkamlash bilan qisqartirilmasligi kerak, bu chuqur o'zgarishlarni nazarda tutadi, uning asoslarini falsafiy aks ettirmasdan muvaffaqiyat qozonish mumkin emas. Aynan universitetlarning ta'lim faoliyati sifatini falsafiy tahlil qilish modernizatsiya jarayonlari, rivojlanish strategiyasini tanlash va innovatsion xarakterga ega bo'lishi kerak. Ta'lim sifatini boshqarish muammosining dolzarbligi jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar, davlatning ta'lim siyosatidagi o'zgarishlar bilan ham bog'liq. Ta'lim sifatini falsafiy va ijtimoiy-iqtisodiy tahlil qilishning muammoli va ko'p qirrali ta'lim tizimini o'rganishni, mas'ul sub'ektlarni - oliy ta'limning manfaatdor tomonlarini aniqlashni, ularning qoniqish darajasini va ushbu ta'rifga asoslanib, universitet faoliyatining strategiyasini nazarda tutadi. Sifat kabi umumiy falsafiy kategoriyalarni tahlil qilish oliy ta'lim sifatini boshqarishning Oliy ta'limda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning pedagogic konseptual asoslari, olib borilayotgan islohatlar, ta'lim tizimi oldida turgan vazifalarning ko'pligi va mavjud ta'lim tizimining yetarli darajada samaradorligi nafaqat o'qitishning yangi shakllari va usullarini, balki oliy ta'lim muassasalarida yangi ta'lim paradigmasi va yangi sifat menejmenti strategiyalarini izlashni belgilaydi. Ta'lim tushunchalarining mavjud



plyuralizmi, albatta, jamiyatimizning rivojlanish jarayonini aks ettiradi, lekin ayni paytda bir qator murakkab nazariy va amaliy kelishmovchiliklarni keltirib chiqaradi. Oliy o‘quv yurtlarining tabaqalanishi, ta‘lim dasturlarining xilma-xilligi kasbiy faoliyatning yangi turlarining ehtiyojlariga, jamiyatimizning ijtimoiy tuzilishining murakkabligiga va unda o‘z manfaatlariga ega bo‘lgan ijtimoiy guruhlarining ta‘lim sifatiga o‘z talablarini qo‘yishiga mos keladi. Shu munosabat bilan zamonaviy oliy ta‘lim sifati bo‘yicha uslubiy ko‘rsatmalar masalasi dolzarb bo‘lib qoladi, bu uning strategiyasi- va taktikasini aniq jamiyatning rivojlanish istiqbollari hisobga olgan holda belgilashi kerak. Ta‘lim faoliyatining turli tomonlarini tavsiflovchi va umuman ta‘limni rivojlantirish istiqbollari, ushbu sohadagi siyosat va strategiyalar to‘g‘risida tasavvur beradigan ilmiy g‘oyalar va bilimlarni umumlashtirish, sintez qilish juda muhimdir. Ushbu sintez tafakkurning mavhumdan konkret tomonga, shu jumladan ta‘lim sifatining falsafiy yo‘naltirilgan nazariyasiga harakatining asosiy vazifasidir. Ta‘lim sifati falsafasi oliy ta‘limni boshqarish jarayoni strategiyasida nisbatan yangi yo‘nalishdir. Shuning uchun oliy ta‘lim sifatini boshqarishning asosiy tamoyillarini aniqlash zarurati. Falsafiy, ijtimoiy va iqtisodiy shart-sharoitlarni aniqlashtirish yana ikkita muhim muammoni hal qilishga imkon beradi: 1) ta‘lim sifati konsepsiyasi muammolari va amalga tadbiiq etilishi 2) o‘quv jarayonining rejalashtirilgan sifatiga erishish bosqichlarini amalga oshirish muammolari. Bu muammolarning fundamental yechimi ta‘limning umumiy strategiyasini ishlab chiqishdir [3]. Bizning tushunchamizga ko‘ra, sifatning falsafiy kategoriyasini ta‘lim jarayoniga ekstrapolyatsiya qilish umumiy falsafiy g‘oyalarni ma‘lum bir ta‘lim sohasiga rasmiy deduktiv ravishda tarqatish natijasi emas, balki turli fanlar tomonidan olingan ta‘lim to‘g‘risidagi bilimlarning induktiv va konseptual, jamoaviy sintezi natijasidir. Shu ma‘noda, ta‘lim sohasi ilmiy maqomi bo‘yicha ta‘lim sifati falsafasi fanlararo paradigma, ya‘ni nisbatan uzoq bosqichda tegishli ilmiy va amaliy vazifalarni belgilash va hal qilish modelini belgilaydigan dalillarga asoslangan va umume‘tirof etilgan bilimlarning bunday tizimi ekanligi haqida bahs-lashish mumkin. Hozirgi vaqtda



mamlakatimizning barcha sohalarida islohotlarni amalga oshirish, odamlarning dunyoqarashini o'zgartirish, yetuk va zamon talabiga javob beradigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashni hayotning o'zi taqozo etmoqda. Respublikada ta'lim tizimini mustahkamlash, uni zamon talablari bilan uyg'unlashtirishga katta ahamiyat berilmoqda. Bunda mutaxassis kadrlarni tayyorlash, ta'lim va tarbiya berish tizimi islohatlar talablari bilan chambarchas bog'langan bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Zamon talablariga javob bera oladigan mutaxassis kadrlarni tayyorlash, Davlat talablari asosida ta'lim va uning barcha tarkibiy tuzilmalarini takomillashtirib borish oldimizda turgan dolzarb masalalardan biridir. Hozirgi kunda oliy ta'lim muassasalarini boshqarish sohasida har bir rahbar xodimlar va professor-o'qituvchilar normativ-huquqiy hujjatlarda nazarda tutilgan o'z huquqlari, majburiyatlari va javobgarligini bilishi lozim. Ayni paytda ta'lim tizimining oliy ta'lim turini amalga oshiruvchi oliy ta'lim muassasasi mamlakatning iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanishi, iqtisodiyotning real tarmoqlari uchun yuqori malakali mutaxassis-kadrlar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizning istiqboldagi taraqqiyotini hisobga olib, yuksak ma'naviy-ma'rifiy sifatlarga, mustaqil fikrlash qobiliyatiga hamda jamiyatning ilmiy-texnikaviy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojini ta'minlashga qodir barkamol avlod, yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash borasida oliy ta'lim muassasalari zimmasiga katta mas'uliyat yuklanadi. Ikkinchidan, mustaqillik yillarida turli shakldagi oliy ta'lim muassasalari, xususan, respublikamizning hududlarida pedagogika institutlari negizida oliy ta'lim muassasalarining tashkil etilishi hamda akademiya, oliy maktab ko'rinishidagi oliy ta'lim muassasalari vujudga kelishi ta'lim sohasidagi islohotlarni boshlab berdi. Uchinchidan, ta'lim qonunchiligiga muvofiq oliy ta'lim muassasalarini tashkil etish, qayta tashkil etish va tugatish tartibini belgilash ta'lim sohasini boshqaruvchi davlat organi vakolati etib mustahkamlangan bo'lib, bugungi kunda ushbu mexanizmni ishlab chiqish hamda ta'lim qonunchiligida oliy ta'lim muassasasining huquqiy maqomini yanada kengroq yoritish zarurati paydo bo'ldi. Shuningdek, ikki bosqichli oliy ta'lim tizimini tashkil etish va rivojlantirish



maqsadida bakalavr va magistrlar uchun davlat ta'lim standartlari ishlab chiqildi va joriy etildi. Zamonaviy globallashuv sharoitida oliy ta'lim muassasalarida ta'lim tizimining shakllanishi va rivojlanishi yangi innovatsion sharoitlarga va iqtisodiyot talablariga muvofiqligini ta'minlashga barcha ta'lim muassasalari amalda harakat qilmoqdalar.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 2 мартдаги “2017 - 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини «Илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили»да амалга оширишга ПФ-5953-сон Фармони. <https://lex.uz//>
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, ПҚ – 2909 -сонли, 18-сон, 313-модда , 2017 йил 20 апрель.
3. Hakimova M.F. Zamonaviy iqtisodchining shaxsi. -T.: IQTISODIYOT, 2019.
4. Fayzullaeva N.S. Ta'lim menejmenti. - T.: IQTISODIYOT, 2019.
5. Хакимова М., Лутфуллаева Н. ва бошқалар. Махсус фанларни ўқитиш методикаси. - Т.: IQTISODIYOT, 2019.
6. Khakimova Kh.Kh. Intellectual education technological solutions and innovative digital tools international scientific-online conference on practical work on the transition of the educational process in higher educational institutions to the stage-stage credit-module system and their results vol 11, no 2 (2022) page: 80 file:///c:/users/teacher/downloads/telegram%20desktop/netherlands%20_international%20co nference%20part-11.pdf



7. Хакимова Х.Х. “Экономика и образование” “Коммуникативные подходы к управлению компетенциями в высшем образовании”: 23 (2022), 290-294
https://doi.org/10.55439/eced/vol23_iss5

8. Хакимова Х.Х. "Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар" Процессный подход к управлению образовательной организацией. том 10 № 5 (2022): 10(5), 137–145. https://doi.org/10.55439/EIT/vol10_iss5/a16